

הלכות ברכת המזון סימן קפה קפו

*או שהיה (ג) שכור (ו) פרוש, לגמרי, נסתפקו התוספות והרא"ש (ז) אם צריך לחזור ולברך. (ח) ומשום מירגלים פשיטא שאינו חוזר לברך:

קפו אם נשים וקטנים חכמים בברכת המזון, וכו' ב' סעיפים:

א *נשים חכמות בברכת המזון. (ב) [*] וספק הוא (א) אם הן חכמות מדאורייתא *ומוציאות את האנשים, *או אם אינן חכמות (ב) *אלא מדרבנן ואינן מוציאות (ג) אלא למי שאין חיובו אלא

א נכוח כי בעיא ולא אפשטא לרעה תרמי' והרא"ש

באר היטב

(ג) שכור. עין ש"ו וקראתהו' : (ב) וספק. עין יראתהו' שהצריך :

משנה ברוכה

יתפלל, ולעגן ברכת המזון ודאי מתר בשתי: (ו) פרוש, לגמרי. הינו שששתבר כל-כף עד שאינו יכול לברך לפני המלך, ונסתפקו אם צריך לחזור ולברך בשניפוג יניו¹⁰ ועדין לא נתעכל המזון ומכל מקום מיני שלא הגיע לשכרותו של לוט, דאי לאו הכי בשוטה יחשב ופטר מכל המצות, (ז) ותיב לכלי עלמא לחזר ולברך. וכסעיה נקודם שמתיר לברך מיני שיכול לדבר לפני המלך. והקשו כמה אחרונים, דכיון שאינו יכול לדבר כראוי, מסתמא אינו יכול לדבר לפני המלך, ואפלו הכי מתיר הירושלמי. ולדינא מסקי (ו) האחרונים, דאם ארע שששתבר כל-כף אף-על-פי-כן יברך¹¹, ולכתחלה יזהר לברך קדם שיכוא לידי כף. ועין לעיל בסימן צט סעיף-קטן יא במשנה ברוכה¹⁰: (ז) אם צריך לחזור ולברך. אבל לכתחלה גם הם מודים דאסור לברך שום ברכה וכן דברי תורה נגד צוואה¹¹, ומן התורה, דהא כתיב "והיה מחניף קדוש", ואטו תפלה כתיב בקרא? אלא כל דבר-קדשה אסור לקרות במקום שאינו נקי [ומכ"ן בליקוטיו ע"ש], ולא מסתפקי אלא כשקבר ברך ומצא אחר-כף¹². ולדינא, דעת העלת-תמיד והאלהי רבה בשם ה"ח, (ו) כשמצא צוה נגדו (ט) בתוך ד' אמותיו דצריך לחזור ולברך ברכת המזון אם עדין לא נתעכל המזון, וכן מצאתי בלקוטי הרמב"ן על ברכות, שהביא מתחלה ספקא שנסתפקו בעלי התוספות בזה ואחר-כך מסיק דאין חלוק בזה בין תפלה ובין שאר דברי קדשה, עין שם, ועין בבאור הלכה: (ח) ומשום מירגלים וכו'¹³. הינו גם-כן באופן זה, דברך ברכת המזון ואחר-כך מצא מירגלים בתוך ד' אמות, ולהכי קאמר "פשיטא" וכו', דאפלו לכתחלה היה מתר לו לברך כל זמן שלא נודע לו שיש באן מירגלים¹⁴, דנגד מירגלים הוא רק אסורא דרבנן, ועל ספקן לא גזרינן, וכדלעיל בסימן עו סעיף ז, דאי היה נודע לו מתחלה שיש באן מירגלים ועבר על זה וברך נגדם, לא היה אמר המחבר "פשיטא", דדין אחד הוא עם מצא צוה נגדו¹⁶ : [פמ"ג בשם לחם-יהודה ע"ש]:

א *אם הן חכמות מדאורייתא. לפי שהיא מצות עשה שלא הזמן גרמא: (ב) אלא מדרבנן. מדכתיב "על הארץ השכבה", ונשים אין להם חלק בארץ מצד עצמן (אם לא בכת ירשתיו), מה שאין כן פהנים ולויים, אף-על-פי שאין להם חלק מכל מקום יש להם ערי מגוש; ויש אומרים, משום שלא נתן להם ברית ותורה: (ג) אלא למי שאין וכו'. כגון שלא אכל כדי שביעה, שאין חיובו אלא מדרבנן. ומסים הטור, דמפני שהוא ספק נקטינן דאין מוציאות את האחרים שאכלו (ב) כדי שביעה¹⁵ [מ"א], וכן כתב

שערי תשובה

[*] וספק. עין במש"כ ח"א סימן קסח וסי' קסט באר, ועין בחדושי הרמב"ן מ"ש בטעם דגרים וכהנים מוציאים אחרים י"ח בבהמ"ז אף שלא נטלו חלק בארץ. ועין

באור הלכה

סתמא, משמע דמסתפקי בכל גווי, ומשום דהגמרא לעגן תפלה מחמרי אפלו במצא אחר-כך, נקטו גם-כן ספקתם לעגן ברכת המזון גם-כן באופן זה, אבל לעולם דמסתפקי לעגן ברכת המזון בכל גווי, וצריך עיון. והנה ראיתי בחי"א אדם קלל ג ובשמת-אדם שם את ז שהרחיב הדבור בזה, ודעתו דאפלו בנדע לו מתחלה אין צריך לחזור ולברך ברכת המזון, מזה נראה שדעתו גם-כן דהקרימגדים דספקתם הוא בכל גווי ופסקו להקל בדיעבר, עין שם טעמו דזה אינו מקרי ספקא דאורייתא, מדאורייתא בכל גווי יצא דיעבר אף שיעבר אדאורייתא, ולא הרי רק קנסא ורבנן לעגן תפלה. ועין שם שהאר"י דזה קיל משאר מצוה הבאה בעבירה, ולעניות דעמי לא נהירא כלל, דאחר-כך, דנה חמיר יותר, כיון דזה ברור לכלי עלמא דלא יזקא קריאת שמע אסור לדבר מן התורה במקום השפנת, דהוא הדין כל דבר קדשה, כמו שכתב הרמב"ם בספר ג מהלכות קריאת שמע הלכה ד, וכן כתב הרמב"ן בלקוטיו, עין שם, ואם עבר ודבר הוא בכלל "כי דבר ה' פנה", דאמרין ברכות כ"ד ע"ב, עין שם, ואף גאמר שצא פנה דיעבר ברכתו שצריך לברך לה' על מזונו והבאי גרמא אחרי שפנה בזה את דבר ה' (וגם הראיה שהביא שם שכתב: וכן משמע וקדיק מאד דברי השלחן-ערוך, שהרי בסימן עו כתב הטור שמתן-ערוך דאם קרא במקום שראוי להסתפק מצוה חב לחזר ולקרות, ובסימן קפה כתב בברכת המזון דתוספות והרא"ש נסתפקו אם צריך לחזור ולא הכריע וכו', עין שם, ולקלא על קשיטו, שברי התוספות הביאו ראיה דברכת המזון קיל מתפלה מדהקלו לעגן ברכת המזון לגבי שכור, ע"ש. והנה לגבי קריאת שמע לא הקלו כלל, כדאיתא לעיל בסימן צט סעיף א בעה"ה, ע"ש, ובפרט לגרסת הגר"א שם בירושלמי פסק הירושלמי בדין דשכור אסור בקריאת שמע, ע"ש). ויתר על כל זה, שנהרמב"ן בלקוטיו הרחיב הדברים לעגן ספקא דתוספות במצא אחר-כך צוה במקום שברך ברכת המזון והכריע דצריך לחזור ולברך, ועל-כפנים בנדע לו מתחלה ועבר על זה במויד רוצה עשה לחזר מעתה, בודאי יש להצריכו לחזר ולברך; אחד, דדעת כמה אחרונים [הע"ת והב"ח והא"ר] להחמיר בספק דתוספות והרא"ש, ועוד, דהרמב"ן סבר קתייהו, ובפרט בנדע לו מתחלה ועבר במויד דמסתפקא מאד דלכלי עלמא חזר וימכר:

* או שהיה שכור וכו'. עין במשנה ברוכה מה שכתבנו בשם האחרונים מה דמסקי לדינא, ועין בחדושי הרמב"ן בלקוטיו הנ"ל שגם הוא מסיק כן לעקר הדין דמתר שכור בכל הבכרות, לבר מתפלה מפני שהוא בעומד לפני המלך, וראיה לזה מירושלמי כמו שכתב הגמרא אבתהם, עין שם. אמנם בבאור הגר"א בסימן צט משמע דהוא סבירא לה דאפלו לפי הירושלמי אינו ברור שמתר¹⁷, דהוא פרש דמה שאמר שם חזקיה "בין לקרות בין לברך" הוא להחמיר, ופליג חזקיה אפה דמקל שם מקדם לעגן ברכת המזון [והרמב"ן בלקוטיו מפרש להפך, דחזקיה מקל אפלו לגבי קריאת שמע, ע"ש]. ומכל מקום אפשר דגם הגר"א מודה דדיעבר אם נשתפר וברך ברכת המזון קדעת רב אסי שמתיר מקדם, וכן מן שפסק התנא אברהם ושאר אחרונים:

* ומוציאות את האנשים. הינו כגון שאמרו ברית ותורה¹⁸ ואף-על-גב שאין צריכין לומר, לפי מה שכתב בסימן קפו סעיף ג בעה"ה: * או

אם אינן חכמות וכו'. והוא הדין עבר [רמב"ם]. ועין בחדושי הרשב"א: * אלא מדרבנן. עין במשנה ברוכה לעגן אשה שנסתפקה אם ברכה. ודע דאף דמשלחן-ערוך משמע שהחמיר בדעת הרמב"ם והרא"ש והסאור והרא"ז וסיעתם ונשים בברכת המזון ספק הוא אם תכבות מדאורייתא, ומשום דהרי

שער הציון

(ט) פרי חדש וקרימגדים: (י) מגן אברהם ושאר אחרונים. ומה שכתב הסרימגדים משמו דצריך לחזור ולברך, בודאי יש טעות-סופר בדברי, דהא הגמרא אברהם כתב בהדיא להפוך וגם הביא על זה ראיה מהסור: (י) לאפוקי לעגן שכור הכריעו להקל אפלו לכתחלה במקום הדחק שכתב ושתפר, וכנ"ל: (כ) דחזר ל' אמות אפלו נגדו, כבר הכריעו לעיל בסוף סימן פא דאפלו לגבי תפלה אינו חוזר ומתפלל, עין שם: (ב) דאי אכלו פחות מגדי שביעה בודאי יכולה האשה להוציאו¹⁹, ואפלו להשיטות ששוכרים דכחית וכביעה הוא מן התורה, דהמעצן ברב הראשונים שם יראה דזה מלי בנה, דמאן דסובר דכחית דאורייתא הוא סובר דנשים חכמות מן התורה בברכת המזון:

הלכות ברכת המזון סימן קפה קפו

ביאורים ומוספים

[משנ"ב ס"ק ו]

קְשִׁיפּוּג יִינוּ⁽⁸⁾ וכו', אָף-עַל-פִּיכֵן יִכְרֹף⁽⁹⁾ וכו'. בְּסִימֵן צַט סְעִיף-קָטָן יֵאָמַר קְשִׁיפּוּג קְרִיָה⁽¹⁰⁾.

(8) והאופנים להפיג את היין, התבאר בשו"ע לעיל (סי' צט ס"ב) ובמשנ"ב שם (ס"ק יג), ובמה שכתבנו שם.

(9) והתבאר במג"א (ס"ק ג) שטעם הדבר הוא משום שברכת המזון היא מהתורה. ואולם אף לענין הברכה הרביעית של ברכת המזון שהיא מדרבנן, כתב הגר"ח קניבסקי (אשי ישראל פכ"ב הע' עב) שיכול לברך אף לדעת המג"א (וכן היא משמעות סתימת המשנ"ב). ולענין להצטרף לזימון, כתב לעיל (סי' צט ס"ק י) שלגבי זימון בעשרה אין מצרפים אותו, ולגבי זימון בשלושה אפשר שמתיר לצרפו. וראה מה שכתבנו שם (סי' יא) לענין האם מותר לו ללמוד תורה ולהורות הוראה.

(10) שם כתב, שלדעת הגר"א והפמ"ג יש להחמיר לכתחילה בשיכור שאינו יכול לדבר לפני המלך, גם בשאר ברכות (ואולם ראה מה שכתב בביה"ל כאן ד"ה או בדעת הגר"א).

[משנ"ב ס"ק ז]

דְּאָסוּר לְכַרֵךְ שׁוֹם בְּרַכָּה וְכֵן דְּכָרִי-תוֹרָה נֶגְדַּ צוֹאָה⁽¹¹⁾.

(11) ותינוק שעדיין אינו יכול לאכול כזית דגן בכדי אכילת פרס ע"י גדול, כתב השו"ע לעיל (סי' פא ס"א) שאין צריך להרחיק מצואתו, ואפשר לומר דברי תורה כנגדה. וכתב המשנ"ב שם (ס"ק ב), שאם יכול התינוק לאכול כזית דגן אלא שעדיין לא אכל ממנו, נחלקו הפוסקים אם יש להרחיק מצואתו, ולכתחילה צריך להחמיר בדבר, שהרי ספק איסור תורה הוא (וראה מה שכתבנו שם בשיעור גיל זה). והוסיף (ס"ק ג) שכל זה מצד הדין, אך מ"מ טוב וישר להרחיק מצואת קטן אפילו בן שמונה ימים.

ואם היתה הצואה מכוסה, כתב השו"ע לעיל (סי' עו ס"א) שמותר לקרוא קריאת שמע כנגדה, ואפילו היה הכיסוי שקוף. וביאר במשנ"ב שם (ס"ק ג), שזה באופן שאין מגיע ריח רע.

ומי שיש לו צואה בפי הטבעת, כתב השו"ע לעיל (שם ס"ה) שאסור לו לקרוא קריאת שמע אפילו אם היא מכוסה, וכתב במשנ"ב שם (סי' יז), שאם עשה כן צריך לחזור ולקרואה. ולגבי צואה הנמצאת בשאר מקומות שבגוף האדם, אלא שמכוסה בבגדיו, כתב שם (ס"ק יד) שבשעת הדחק יש לסמוך על דעת הסוברים שמותר לברך בכי האי גוונא, ואם כן בדיעבד אינו צריך לחזור ולקרוא.

ולענין הקאה, כתב לעיל (שם ס"ק כ) שאפילו אם היא מאוסה, אין דינה כצואה. וזהו דוקא כשאין ריחה רע, אבל אם ריחה רע, כתב לעיל (סי' עט ס"ק כט) שכל ריח רע הבא מדבר שיש לו עיקר דינו כצואה, וצריך להרחיק ממנו כמלא עיניו.

ולומר דברים שבקדושה סמוך לתינוק הלבוש חיתול ואין יודע אם יש בו צואה, כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' ר אות ב) שמותר ואין צורך לחוש שמא יש בו צואה, וגם אם יש בו צואה הריד מכוסה, ואין צריך לחוש שמעט ממנה מגולה, ואולם אם ראי יש שם צואה שגורמת לריח רע, צריך להרחיק ארבע אמות מהמקום שכלה הריח, וכן כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב פ"ו תשובה יד). והוסיף, שאם ידע שיש שם צואה, חייב לבדוק שאין מגיע ממנה ריח רע. וראה ביה"ל בהקדמה לסימן עט אות ז. מאידך, דעת הגרי"ש אלישיב (וזאת הברכה פט"ז עמוד 150) שגם כשיש שם ריח רע היצא מצואה מכוסה, די להרחיק למקום שאליו אין הריח מגיע, אכן לכתחילה אין לסמוך על כך אלא יש לדאוג ולנקותו תחילה.

וראה בספר אשי ישראל (פנ"ב הע' עב) ובספר וזאת הברכה (שם) בטעם הדבר שאין החיתול נחשב כגרף של רע.

[משנ"ב שם]

וְלֹא מִסְתַּפְקִי אֵלָא לְשַׁכְּרֵי בְרַךְ וּמִצָּא אַחַר-כֵּן⁽¹²⁾.

(12) ואם היה במקום שלא היה לו לחשוש שמא יש שם צואה, כתב השו"ע לעיל (סי' עו ס"ח) שאפי' לגבי קריאת שמע אינו צריך לחזור ולברך, וביאר המשנ"ב שם (ס"ק לב) שהוא נחשב כאנוס.

[משנ"ב ס"ק ח]

וּמִשּׁוּם מִי-רְגָלִים⁽¹³⁾ וכו', שְׁלֹא נוֹדַע לוֹ שְׂיֵשׁ פָּאָן מִי-רְגָלִים⁽¹⁴⁾ דְּנֶגְדַּ מִי-רְגָלִים הוּא רַק אֲסוּרָא דְרַבְּנָן, וְעַל סַפְקָן לֹא גְזוּרָא⁽¹⁵⁾ וכו', דִּדְיֵן אָקִיד הוּא עִם קִצָּא צוֹאָה כְּנֶגְדוּ⁽¹⁶⁾.

(13) ולענין חולה שחיברו לו צינור שדרכו נטפים המי רגלים לתוך שקית [קטטר], כתב בשו"ת אגרות משה (א"ח ח"א סי' כז) וכן דעת הגר"ש אויערבך (נשמת אברהם ח"א סי' עו ס"ק ט) והגרי"י קניבסקי (ארחות רבנו ח"א עמ' נה) שמותר בדברים שבקדושה.

אכן לענין כיסוי השקית והצינור, כתב בשו"ת אגרות משה (שם) שאם השקית והצינור עשויים מגומי, חייבים לכסותם, וגם אם הם עשויים מפלסטיק [שיתכן שהוא עדיף מגומי], מ"מ טוב לכסותם, מאידך, דעת הגר"ש אויערבך (שם) שאין צריך לכסות את השקית והצינור המחובר לה, כיון שנעשו לשימוש חד פעמי, וגם המי רגלים שבהם מכוסים ואין מהם ריח, ועוד, שהם דומים למתכת וחכוכית ואין עליהם שם של עבטי [כמבואר בשו"ע לקמן סי' פז ס"א]. דעת הגרי"ש אלישיב (אשי ישראל פנ"ב הע' מ-מא), שאם השקית והצינור עשויים מגומי צריך לכסותם, אבל אם הם עשויים מפלסטיק מן הדין אין צריך לכסותם.

והגר"ח פ' שיינברג (תפילה כהלכתה פ"ב הע' ג) כתב שלשקית העשויה מנילון יש דין עבטי וצריך לכסותה, ומ"מ הצינור המוליך אליה אין להקפיד שיהיה מכוסה, כיון שאין המי רגלים עומדים בו. (14) ואם נודע לו שיש כאן מי רגלים אלא שהסתפק אם הטיל רביעית מים לתוכו, כתב לעיל (סי' עו ס"ק כה) שנחלקו בזה הפוסקים, ובשעת הדחק יש להקל.

(15) ואם בייך כנגד ערה, התבאר דינו בשו"ע לעיל (סי' ער-עה). וכל דיני אמירת דברים שבקדושה כנגד צואה וערה, כתב לעיל (בהקדמה לסי' ער אות א, ובסי' עה ס"ק כט) ששייכים לא רק במברך עצמו, אלא אף במי ששומע את הברכה ומתכוון לצאת בה, משום שאין לומר בו 'שומע כעונה' בשעה שאינו יכול לענות. וראה מה שכתבנו שם.

(16) וכן לענין מי שידע שיש כאן מי רגלים, ועבר וקרא קריאת שמע או התפלל, כתב לעיל (סי' עו ס"ק לג) שצריך לחזור ולקרוא ולהתפלל, ובביה"ל לעיל (סי' פג ס"ה ד"ה וכל מי שקרא) הביא מחלוקת האחרונים בדין זה.

[ביה"ל ד"ה או שהיה]

אִמְנֵם בְּבֹאֵר הַנְּרִיא בְּסִימֵן צַט מִשְׁמַע דְּהוּא סְבִיבָא לֵה דְאַפְלוּ לְפִי הַיְדוּשְׁלָמִי אֵינוּ פְרוּר שְׁפַתָּ⁽¹⁷⁾.

(17) ולגבי תפילת מנחה של יום טוב, כתב במשנ"ב לעיל (סי' צט ס"ק יז) שיכול להתפלל אף שזוהי קצת, כיון שזוהי בסעודה ואינו יכול להמתין עד שיפוג יינו, וכל שכן בזמניו שבין כך אין מכוונים כל כך.

סימן קפו

אם נשים וקטנים חייבים בברכת המזון

[משנ"ב ס"ק ב]

וְנָשִׁים אֵין לָהֶם חֵלֶק בְּאַרְצָן מִצַּד עֲצָמָן (אם לא בכת יורשתו). המשך במילואים עמוד 34

הלכות ברכת המזון סימן קפו קפו

ביאורים ומוספים

[משנ"ב ס"ק ג]

שאינה צריכה לחזור ולברך⁽⁵⁾ וכו', על דעת שער-אפרים וסיעתו אין למחות בידו⁽⁶⁾.

והתבאר בדבריהם טעם הדבר, שכיון שיש ספק לגבי חיובן של נשים בברכת המזון אם היא מהתורה או מדרבנן, אם כן באופן של ספק ברכה נחשב הדבר כלפי הדואורייתא כספק ספיקא (ספק האם חייבת, וספק האם בירכה), וכלפי הדרבנן נחשב כספיקא דרבנן שדינו לקולא.

אמנם התבאר לקמן (סי' תרי"א ס"ק ג) לענין איסורי יום כיפור שאף על פי שספק האם איסורם מהתורה [מלבד אכילה ושתייה] יש להחמיר בספיקת לגביהם ואינו נחשב כספק ספיקא. וכן לענין ספירת העומר בזמן שהוא ספק לילה, התבאר בשע"צ לקמן (סי' תפט ס"ק ב) ובביה"ל שם (ס"א ד"ה לספר) שיש להחמיר בדבר, כיון שלחובה פוסקים הספירה בזמן הזה היא מן התורה. וכן לענין ספק במלאכת חול המועד, כתב בביה"ל לקמן (סי' תקל ס"א ד"ה ומותר) שאין להקל בדבר אלא אם כן הוא לצורך גדול, כיון שלדעת הרבה ראשונים היא אסורה מהתורה.

והורצה לצאת מן הספק, כתב הכף החיים (סי' קפד ס"ק כה) שתאכל עוד כזית פת ותברך ברכת המזון ותכוון לפטור גם את האכילה הקדמת [אלא שבכ"י האי גזנא היא צריכה לברך שוב 'המוציא' משום שנחשבת כ'נמלך']. או שתשמע ברכת המזון מאחר ותכוון לצאת ידי חובה. ודעת הגרש"ז אויערבך (ותן ברכה מדור התשובות עמ' יג) שכדאי להורות לה שתברך, כדי שלא תהא ברכת המזון קלה בעיניה, ולא תבאנה הנשים לידי קלקול שיסברו שאינן חייבות לברך.

[משנ"ב ס"ק ד]

קטן תיב מדרבנן⁽⁷⁾. הניגו אפלו לא אכל רק פזית⁽⁸⁾, גם-כן תיב מדרבנן לתנכ"ו⁽⁹⁾.

והמברך ברכת המזון עם קטנים, ודוא עצמו גם חייב בברכת המזון, כתב לעיל (סי' ס"ק ט) שצריך להתכוון לצאת גם עבור עצמו, ואם שכח להתכוון, לא יצא. אך אם לא אכל כדי שביעה, כתב בביה"ל שם (סי' ד"ה לצאת) שכיון שבאופן זה אין חיובו אלא מדרבנן, אפשר שיש לסמוך על דעת הרדב"ז שבמצוות דרבנן אין צריך כוונה לצאת, ומשום כך אינו צריך לחזור ולברך. וסיים, שלכתחילה יכוון לצאת גם עבור עצמו, או שיכוון בפירוש שלא לצאת ויברך אחר כך עבור עצמו.

וקטן שלא אכל שיעור כזית, דן הגרש"ז אויערבך (הליכות יצחק ברכות סי' ה, הקטן והלכותיו פט"ו ס"ק א) אם יש ענין לחנוכו בברכת המזון. וכתב שאם אכל כדי שביעה, יש לחנוכו לברך, כיון שלשיטת הפמ"ג גדול חייב בכ"י האי גזנא מדאורייתא, אך אם לא אכל כדי שביעה אין לחנוכו בכך, והוא חינוכו שאינו מברך על פחות מכשיעור. אך במקום שיש ספק אם אכל כזית, אף שדינו כספק דרבנן ולקולא, מ"מ אפשר לחנוכו לברך ברכת המזון ונראה עוד בנדון זה בקובץ מבית לוי ח"ה עמ' קא, וח"ז עמ' פח.

לענין קטן שאכל כדי שביעה והסתפק אם בירך, דעת הגרש"ז אויערבך (ותן ברכה מדור התשובות עמ' יג) שצריך לחזור ולברך, כדי לחנוכו שיעשה כך לכשיהיה גדול.

ומי שאכל בעודו קטן והגדיל קדם שיעור עיכול, האם הוא חייב לברך מהתורה, ראה מה שכתבנו לעיל סי' קפד ס"ק יז.

[משנ"ב ס"ק ז]

אם מוציא לאביו, יש דעות בין הפוסקים, ויש להחמיר⁽¹⁰⁾.
(10) ואף החזו"א (או"ח סי' כט ס"ק ה) צידד כדעת המחמירים.

ולגבי קטן שהתפלל תפילת ערבית של שבת, שיש הסוברים שמי שהתפלל ערבית אינו חייב בקידוש אלא מדרבנן, כתב בשע"צ לקמן (סי' רע"א ס"ק ב) בשם דרך החיים שאין יכול להוציא את הגדול בקידוש, משום שחיובו אינו אלא 'תרי דרבנן' חיוב הגדול הוא 'חד דרבנן', ובשם החיי אדם כתב שחולק על כך, וטעם הדבר התבאר בדבריו, שכיון שאם לא התפלל הקטן הרי חיובו הוא 'חד דרבנן', גם לאחר שהתפלל יכול להוציא את הגדול ידי חובתו. וכן כתב בשו"ת רעק"א (מהר"ק סי' ז ד"ה ולענ"ד).

ובטעם החולקים כתב החזו"א (שם) שדעתם שאין ערבות לקטן, ולפיכך אין קטן יכול להוציא גדול אלא אם כן הוא באותה דרגת חיוב של מי שהוא רוצה להוציא.

ובספר שש"כ (פנ"א ס"ק לה) העיר על כך, שלענין קידוש לא הסיק המשנ"ב שיש להחמיר בדבר.

ולהוציא קטן אחר, כתב הכף החיים (ס"ק יא) שבוודאי הקטן מוציא, כיון שחיובם שווה. ואולם לענין קטן בן י"ג שנה להוציא קטן כמותו, דעת הגרש"ז אויערבך (שש"כ שם הע' לח) שאינו יכול, כיון שיתכן שהשומע כבר הביא שתי שערות [וכמו שטומטום אינו מוציא טומטום אחר, כמבואר בשו"ע לקמן (סי' תקפט ס"ד)].

סימן קפז

דיוקים בנסח ברכת המזון

[משנ"ב ס"ק ב]

בפ"י פ"ל ח"י ולא בפה"י⁽¹⁾ וכו', פי הוא לשון בפה"ש.

1) ולגבי ברכת 'ברוך שאמר', כתב לעיל (סי' נ"א ס"ק א) שיש לומר 'בפה עמו' בניקוד סגול.

2) ובשבת, כתב השו"ע הרב (סי' קפח ס"ה, בהגהה על פי סידורו) שלפי קבלת האר"י ז"ל יש לומר 'רוענו', וכן כתב בליקוטי מהרי"ח (ח"א עמ' קיח) שיש נוהגים לומר בשבת 'רוענו זוננו בחול' שמינו לשון בקשה, אך סיים שמנהגו שלא לשנות כלל בשבת ממטבע הברכה בחול, וכן משמע מסתימת דברי המשנ"ב שגם בשבת אומרו בלשון בקשה [וכן את המשך דנוסח 'זונינו פרנסינו וכו']. וכן כתב השלחן הטהור (קומראט, סי' קפח ס"ה), וביארו [על פי הירושלמי (שבת פט"ז ה"ג)] שכיון שכך הוא טופס הברכה, אינו בכלל איסור בקשת צרכיו בשבת [וכן התבאר במשנ"ב לקמן (סי' קפח ס"ק ט) לענין בקשת ירחם' ואמירת 'הרחמן]].

[משנ"ב ס"ק ג]

מ"י דאמר מלכא דעלמא, וצ"ל בפה שכתבנו שם⁽²⁾.

3) שם כתב השו"ע שאם דילג תיבת 'העולם' לא יצא ידי חובתו, וכתב במשנ"ב שם (ס"ק ו) ובביה"ל שם (ד"ה ואפלו) שדעת האבן העזר שמספק אין צריך לחזור ולברך. ולדינא, העלה בביה"ל שם שאם אמר 'מלך' לבד בלא תיבת 'העולם', צריך לחזור ולברך, אולם אם אמר 'המלך' בה"א הידיעה, מסתבר שאינו חוזר ומברך.

[משנ"ב ס"ק ד]

וענין הקרקה⁽⁴⁾ וכו', אינו נשאי שלא לתת, מקל מקום בדיעבד יצא⁽⁵⁾.

4) ומי שאין לו סידור ואינו יודע בעל פה אפילו את ברכת 'הזון', כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' עד) שיברך 'בורא נפשות'. [וכתב השש"כ (פנ"ד הע' קז) שגם לדעה זו, מ"מ אם ימצא לאחר מכן סידור, יצטרך לברך ברכת המזון, משום שברכה דאורייתא המשך בעמוד הבא

באר הגולה צא

הלכות ברכת המזון סימן קפו קפו

ב שם פוקדא

מדרבנן (ועין לקמן סימן קצט בענין זמן וזמן שלקום) ב (ד) קטן חייב מדרבנן כדי לחנכו. (ה) ונהיא דבן מברך לאביו, (ו) קשלא אכל האב כדי (ז) שביעה (ח) שאינו חייב אלא מדרבנן:

קפו דיוקים בנסח ברכת המזון, ובו ד' סעיפים:

א טור ב ברכות
ג ג הושבי"א שם

א (א) איש אומרים "ברוך משיביע לרעבים", ואין לאמרו, (ב) והמוסיף גורע. ואם באמר במקום ברכת 'הזן' "ברוך רחמנא (ג) מלקא מארה דהאי פתא" (ד) יצא. ג' איש אומרים שצריך שיתחם "ברוך רחמנא דזן כלא": ב בברכת הארץ, להרא"ש לא יאמר "שהגתלת לאבותינו ארץ חמדה וכו'" (ה) ברית ותורה, שהרי אומר "על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו", ודי בפעם אחר, והרמב"ם

שערי תשובה

בכריי מ"ש לישיב קשית הלשון למיורים, ועין בפסוקי תפילות, וכן וכתשובת שי למנא סימן נו, ע"ש. ובכריי פתח שלא זכרו ראית הרמב"ן מהא דרב חסדא בריך ע"ש, ור"ל דריח הנה פתח פדאיתא בכמה דוקתי:

דברים הראויים לנהג בבהמ"ז: שאמה זן, קמ"ץ תחת השי"ן. אנוחנו מודים לך ולא אנו, דאנו הוא לשון אנונות. כפי כל חי ולא בפה. רענו בשקרא פחת הר"ש ולא בחול"ם. זוננו במלאפזים. וא"ל אל בכל יום, רק בכל יום, ט"ז סימן קפט. הוא הטיב לנו הוא מטיב לנו. ונש"ל כתב דאמר הוא הטיב מטיב ייטיב לנו, עמ"א סימן קפט. וכל טוב ומכל טוב במלאפזים. ויאמר מאת ה' ויברך במלת מאת. יאמר ומצא חן ולא נמצא חן. ובשבת ור"ח אומר מגדול וכו' חול"ם מלך גדול וחייריק בלי י"ד מלך קטן, וסי' חרש ושבת קרא מקרא, ר"ל כמו שכתוב פנביאים, עין עטרות קנים סי' קפט. לא חסר לנו בחייריק תחת התי"ת. אל יחסר לנו בשק"א תחת היר"ד ופת"ח תחת התי"ת וצ"ח"י תחת הסמ"ף. ושל"ה פתח חסר לנו ואל יחסר, שנתקדות עולין קמנן לחם. בברכת כהנ"ב אם הוא לבדו יאמר ונאמר אמן ואם יש אחרים יאמר ואמר אמן. ויאמר בכל מפל כל הפ"ף דגוישה. אם יש שני שלחנות ממש ועל כל א' יושבים ב"ב בפני עצמן יאמר 'על שלחנות אלו', אבל אם מסדרין הרפין על שלחנות הרבה כמו בסעודות גדולות היו כמו שלחן א'. אבי מורי ולא אבא. יש לענות אמן אחר הרחמן. עין אחרונים [ועין בספר אלה רבה שתמן כל הנסחאות בבהמ"ז]:

באר היטב

(ג) שביעה. ואפלו גם הן לא אכל כדי שביעה דתרי תרי דרבנן אפ"ה מוציא לאביו, כ"מ טוף פסחים, והתוספות טוף פ"ב דקגלה חולקין וכ"כ הגאונים ומשמע שם דוקא במגלה דינא הכי. ופשט דקטן אינו מוציא את האשה, מ"א:

(ב) יצא. בדיעבד ולא לכתחלה קלל, כי אם לקטנים פחות משמנה שנה, ב"ח. דברים הראויים לנהג בבהמ"ז: שאמה זן, קמ"ץ תחת השי"ן. אנוחנו מודים לך ולא אנו, דאנו הוא לשון אנונות. כפי כל חי ולא בפה. רענו בשקרא פחת הר"ש ולא בחול"ם. זוננו במלאפזים. וא"ל אל בכל יום, רק בכל יום, ט"ז סימן קפט. הוא הטיב לנו הוא מטיב לנו. ונש"ל כתב דאמר הוא הטיב מטיב ייטיב לנו, עמ"א סימן קפט. וכל טוב ומכל טוב במלאפזים. ויאמר מאת ה' ויברך במלת מאת. יאמר ומצא חן ולא נמצא חן. ובשבת ור"ח אומר מגדול וכו' חול"ם מלך גדול וחייריק בלי י"ד מלך קטן, וסי' חרש ושבת קרא מקרא, ר"ל כמו שכתוב פנביאים, עין עטרות קנים סי' קפט. לא חסר לנו בחייריק תחת התי"ת. אל יחסר לנו בשק"א תחת היר"ד ופת"ח תחת התי"ת וצ"ח"י תחת הסמ"ף. ושל"ה פתח חסר לנו ואל יחסר, שנתקדות עולין קמנן לחם. בברכת כהנ"ב אם הוא לבדו יאמר ונאמר אמן ואם יש אחרים יאמר ואמר אמן. ויאמר בכל מפל כל הפ"ף דגוישה. אם יש שני שלחנות ממש ועל כל א' יושבים ב"ב בפני עצמן יאמר 'על שלחנות אלו', אבל אם מסדרין הרפין על שלחנות הרבה כמו בסעודות גדולות היו כמו שלחן א'. אבי מורי ולא אבא. יש לענות אמן אחר הרחמן. עין אחרונים [ועין בספר אלה רבה שתמן כל הנסחאות בבהמ"ז]:

משנה ברורה

ברקשה; ומשמע זה צריך לומר 'זוננו' במלאפזים. לא חסר לנו ואל יחסר לנו' [א"ר בשם של"ה]: (ג) מלקא מארה וכו'. ולפי מה שכתב המחבר לקמן בסימן ריד (א) מורי דאמר 'מלקא דעלמא', ועין כמה שכתבנו שם (ב) יצא. ודי (ד) ברכה ראשונה שהיא ברכת 'הזן', ואף שקצור מאד הברכה ולא אמרה בפסח שתקנו חכמים בלשון הקדוש, אפלו הכי יצא בדיעבד הואיל והזכיר שם [דהשם יתברך הוי קורין אותו בלשון 'רחמנא'] ומלכות וענין הברכה. ומשמע עוד, דלרעה ראשונה אף שלא חתם גם-כן (ה) מהני, דאף דקמא לן דמקום שאמרו לחתם אינו ושאיל שלא לחתם, מפל מקום בדיעבד יצא, והדעה השנייה סבירא לה דהוא לעכובא אף בדיעבד. ועין בפ"ח שפכת, דנראה לי לעקר הדעה הזו, והביאו באלה רבה. והנה כל זה הוא דוקא בדיעבד, אבל לכתחלה לכלי עלמא אין לשנות כלל מנסח הברכה שתקנו לנו חכמים ז"ל, וכמו שכתב ברמב"ם פ"ק א מקריאת שמע ופ"ק א מהלכות ברכות. (ו) ומשמע באחרונים, דילדים קטנים נוכל לחנכם לכתחלה בנסח זה מברכת 'הזן' (ז) וכן מעט מעט מפל ברכה, עד שידעו לברך כל ברכה בתקנתה: ב (ה) ברית ותורה. כי בגסתם הנה כתוב: "שהגתלת לאבותינו ארץ חמדה ויחכה ברית ותורה", ועל זה פתח הרא"ש דלא יאמר, שהרי יאמר אחר-כך "על בריתך" וכו'; ומה דאמר בגמרא: צריך שזכיר בה ברית ותורה, הנינו

הרמב"ם פ"ק א מהלכות ברכות. כתב בן שו"ת שצ"א אפרים: אשה שאכלה כדי שביעה ונסתפקה אם ברכה, חצבת לברך, עין שם טעמו, וכן הסכים בחי"אדם ובמגן אבירים; אכן בחי"אדם רבי צקיבא איגר וכן בבכ"י יוסף פסקו שאינה צריכה לחזור ולברך, וכן מצודת בפריי מגדים. ומכל מקום נראה דהרצה לסמך על דעת שצ"א אפרים וסייעתו אין למחות בידו. ועין בבאור הלכה: ב (ד) קטן חייב מדרבנן. הנינו (ז) אפלו לא אכל רק כזית, גם-כן חייב מדרבנן לחנכו: (ה) ונהיא דבן וכו'. ורעה לומר: התיא דאיתא בגמרא דבן קטן מברך ומוציא את אביו בברכת המזון (ג) כשאין יודע לברך: (ו) קשלא אכל האב כדי שביעה. אבל אם אכל האב כדי שביעה שחייב לברך מן התורה, אין בנו קטן שמחייב רק מדרבנן יכול להוציא. וכתבו האחרונים, דקטן אינו מוציא את האשה, דשאמר מדאורייתא חבת: (ז) שאינו חייב וכו'. ואם גם הן לא אכל כדי שביעה, דתרי אצלו תרי דרבנן, אם מוציא לאביו, יש דעות בין הפוסקים, (ח) ויש להחמיר:

א (א) יש אומרים ברוך וכו'. הנינו שהיי נוהגין לומר קדם התחלת ברכת המזון: (ב) והמוסיף גורע. דאין להוסיף על מטבע שטבעו חכמים. (ב) לא יאמר 'כי לעולם חסדו עמנו', כי חסדיו הם עם כל חי. (ג) שאמה זן, קמ"ץ תחת השי"ן. אנוחנו מודים' ולא 'אנו', דאנו הוא לשון אנונות. 'כפי כל חי' ולא 'כפה'ו. 'רענו' בשקרא פחת הר"ש ולא בחול"ם, כי הוא לשון

שער הציון

(ג) עלת תמיד ומגן אבריהם, וכן משמע בתוספות מגלה י"ט עמוד ב ובאור רוע, ודלא פלבוש. ועין באלה רבה שכתב בחד פרוצא דאפשר דגם הלבוש מודה בזה: (א) ולש"י: (ד) שכן הוא דעת התוספות מגלה י"ט ואור פרוצ בשם ר"י שירליאון ור"ן במגלה שם שכתב שכן עקר, ובפרט דעת הרמב"ן דסבירא לה דקטן גרע משאר חייבי דרבנן. דאין עליו חייב כלל רק האב מחייב לחנכו: (ה) טור: (ג) אחרונים: (א) מגן אבריהם לעיל בסימן קסו: (ד) וקרא. אבל שאר ברכות צריך לומר. קאי לא אמר יתר הברכות אי מעבב גם לזה שאינו יוצא כלל על-ידי זה או לא, עין לקמן בסימן קצד סעיף קטן יג ובשער הציון שם (ט) עין בחי"א ר' צקיבא איגר שהביא מלחמות דסבירא לה הכי: (ו) אלה רבה ונהג"ד, והנינו לילדים קטנים פחותים כחי' שנהג"ד, ודלא כפ"ח שהצריך להוסיף באמצע, עין שם באלה רבה: (ז) הגר"ו. ובדאי דכן הוא דצריך לחנכם גם בתר הברכות. ופלגא על המגן אבריהם שהעתיק בקצרה דברי הפ"ח ומשמע דדי בברכה זו לבר, וזה בודאי אינו, דמשהגיע לחנוק צריך לחנכו גם בתר הברכות מעט מעט, בפרט דכל השלש ראשונות הם דאורייתא. ואפשר דגם הפ"ח סבירא לה הכי, עין שם בסימן קצב בדבריו ותכין, ויתכן דגם המגן אבריהם סבירא לה הכי דצריך לומר גם יתר הדברים הנזכרים שם, ע"ש, והביא דברי הפ"ח רק להורות דלהפ"ח לקטנים צריך לכתחלה להוסיף באמצע:

הלכות ברכת המזון סימן קפו קפח

חולק : (הגה ודברי הרא"ש הם עקר): **ג** (ו) **אם לא הזכיר (ו) בכרפת הארץ * ברית (ג) ותורה, אפלו אם לא חסר אלא אחד מהם (ח) * מחזירין אותו:** הגה (א) [ג] ונשים ועבדים לא יאמרו ברית ותורה, (ט) ונשים לאו בני ברית ניהו ועבדים לאו בני תורה ניהו (כלבו): **ד** **אם לא הזכיר (י) ב'בונה ירושלים' מלכות בית דוד, מחזירין אותו:** הגה ואומרים 'על הנסים' בחנפה ובפודים קדם 'ועל הפל' וכו', ואם לא אמרו אין מחזירין אותו (טו). **ועין לקמן סימן תרפב.** ומפל מקום יוכל לאמרו בתוך שאר 'הרחמן', [*] ויאמר 'הרחמן הוא יעשה לנו נסים כמו שעשה בימים ההם' וכו', וקבי נהוג (כל בו):

ד שם מ"ה ח שם בקמרא

קפח גסח ברכה שלישית, ודיני ברכת-המזון בשבת, והטועה בכרפת-המזון,

וכו י' סעיפים :

א **אחר שהתם 'בונה ירושלים' יענה אמן אחר ברכת עצמו (א) מפני שהיא סיום הכרכות דאורייתא, ד'הטוב והמטיב' אינה דאורייתא: ב** **אמן זה יאמרנו בלחש, כדי שלא יגאישו שבכרפת 'הטוב והמטיב' אינה דאורייתא ויזלזלו בה:** הגה (ב) ונראה דנוקא כשםברך לבדו ואין עוגין אמן אחר שאר ברכות, אבל כשמומנין עוגין עליו כשאר אמן שעוגין על ברכות הראשונות, ואף-על-גב דהמברך עונה גם-כן מפל מקום אינו נכר כל-כף הואיל ובאחרים עוגין גם-כן עמו. וכן המנהג במדינות אלו לאמרו בקול רם אפלו המברך עצמו כשמומנין, ואולי הוא מהאי

א נכנסת מ"ה ב שם בקמרא פת אשי

באר היטב

(ג) ותורה. אם לא אמר בה הודאה תחלה וסוף מחזירין אותו: **(ג) ונשים.** ועלשו אומרים הנשים, עמ"א:

שאחר נשיאת-כפים לא יאמר ונעשה לי נסים רק ונעשה לנו; וגם יש לחלק דבגון ההיא מלהתפלל שעשה לו גם היצא מדרך טבע העולם; ואין ראיה מעבדא דריח"ן בן דוקא, דרב בבבא, וע"ד ותגור אמר תקם, ע"ש:

שערי תשובה

[ג] ונשים. עין בה"ט. וכא"ר הקשה תרבה ע"ז. ועין בכר"י וכמח"כ הביאו משם המאירי דאף הנשים אומרות ברית ותורה מידי דהוי אברת הארץ כו', ע"ש: **[*]** ויאמר הרחמן הוא כו'. ועין מ"ש א"ח בכו"ש דאע"ג דמוקב בכרכות שאין להפליא שעשה לו גם, מימ ב"ן שאומר ונעשה לנו לשון רבים שפיר דמי, ולכן בנפח דמלכות חשמונאי שהנשים היו נהג טבע העולם לא היה תפלת שוא, אבל צריך להזהר דרב בבבא, וע"ד ותגור אמר תקם, ע"ש:

משנה ברורה

הענין של ברית ותורה, כמו שאנו אומרים 'על ברייתך' וכו', לא תבות ממש: **ג** (ו) **אם לא הזכיר וכו'.** וקא דלא הזכיר המספר: אם לא אמר 'ארץ חמדה טובה ורחבה' דמחזירין אותו, כדאייתא בש"ס? דקא מלתא דפשיטא היא, דהיא עקר ברכת הארץ, אלא אפלו לענין ברית ותורה נמי מחזירין אותו! [א"ר]: **(ז) בכרפת הארץ וכו'.** שעל-ידי ברית נתנה הארץ לאברהם בפרשת מילה, שצאמר 'ונתתי לה ולזרעה את ארצך את ארץ מגידך' וגו'; ובככות התורה והמצוות ירשו את הארץ, שצאמר "למען תחיון ורבייתם ובאתם וירשתם את הארץ" וגו', ואומר "יתן להם ארצות גוים וגו' בעבוד ישמרו חקיו ותורתיו" וגו': **(ח) מחזירין אותו.** הנינו (ב) לראש ברכת-המזון, דכלהו שלש ברכות ראשונות חשובות כאחת, כן פתב מגד-אברהם לקמן בסימן קפח סעיף-קטן ח, ועיין במה שכתבנו שם בזה בשם שאר אחרונים: **(ט) דנשים לאו וכו'.** באמת לאו בני תורה ניהו גם-כן, והא דחלקיניהו לשמים, משום דעבדים איתנהו בברית. ומפל מקום בימינו נהגו הנשים לומר גם-כן 'על ברייתך' שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדמנו" וכו', והפננה על ברית הנקרים 'שחתמת בבשרנו' וכן 'תורתך שלמדמנו' על למוד הנקרים, שבככות התורה והברית נחלו ישנאל את הארץ; ועוד, שגם הנשים צריכות ללמד מצוות שלהן לידע היאך לעשותן, כמו שכתוב בסימן מז: **ד** **(י) בבונה וכו'.** מפני שעל-ידי דוד נתקדשה ירושלים, וגם, שאין נחמה גמורה אלא בחזרת מלכות בית דוד למקומה:

באר הלכה

הראשונים דסבירא להו דהם תיבות נבאי מדאורייתא, עין בבב"ג שהשמיט כל הסוגיא ולא העתיק אלא מה דקאמר בראש הסוגיא: פשיטא, מהו דמימא, קא משמע לן, עין שם, אלא דסבירא לה דהוא דאורייתא, וכן מוכח בר"ף, עין שם היטב, וכמו שהעיר ב"ר הרמב"ן במלחמות, וכן הוא דעת רב האי גאון מוכח שם במלחמות, וכן הביא שם משם יש גאונים, עין שם, וכן הסכים שם הרמב"ן בעצמו וכן הוא דעת הרמב"ן והסכים גם-כן הרשב"א לזה, וכן הוא דעת הרשב"א [המנהג להרשב"א] ספח ל"ח, וכן הוא גם-כן דעת הר"ן שם. ועל-כן נראה לעניות דעתי דהסומך על דעת השער-אפרים ושארי אחרונים המצריכין להאשה לתור ולברך לא הפסידו, דכלאו הכי דעת הראשונים הנ"ל דתיבת בודאי מדאורייתא:

א **(א) מפני שהיא סיום וכו'.** עין לקמן בסימן רטו: **ב** **(ב) ונראה דנוקא וכו'.** ויש מיישבין (ב) המנהג מטעם אחר, שלא חששו לזלזול ברכה רביעית אלא בימיהם שהיה הפועלים הולכים למלאכתם כששומעים אמן שאחר 'בונה ירושלים' (שלא חיבום חכמים בכרכה רביעית מפני בטול מלאכתו של בעל-הבית), לכך היה צריך לענות אמן בלחש כדי שלא ישמעו הפועלים ויכירו שבכרכה רביעית אינה מן

*** ברית ותורה, אפלו לא חסר וכו'.** אייתא בש"ס: צריך שיאמר בה הודאה תחלה וסוף, והפוחת לא יפוחת מאחת, וכל הפוחת מאחת [פרוש, שלא אמר כלום, כן אייתא ברא"ש] הרי זה מגפה וכו', וכל שאינו אומר ברית ותורה בכרפת הארץ ומלכות בית דוד כבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו; ומשמע מלשון זה בפשיטות, דברישא שלא אמר הודאה, נהי דעבד שלא כהגון והורא מגפה, מפל מקום יצא בדיעבד ידי חובתו¹¹, וכן כתב בספר משה-לחם וקשלתן-צריך הג"ז, ודברי הסג"א אברהם שכתב בהפוך מזה דבריו צריך עיין, ואף שנסתמע מלשון השור שכתב שם לא הזכיר מה שחייבו חכמים להזכיר לא יצא ידי חובתו, על-כרחו דהוא קאי רק א'ארץ חמדה טובה ורחבה' ועל ברית ותורה שכתב בתחלת הענין: *** מחזירין אותו.** עין בפתיאדם שכתב, דאם מסתפק לו אם אמר ברית ותורה צריך לתור, ועין שם בנשמת-אדם טעמו, דזכירת ברית ותורה בכרפת-המזון הוא דאורייתא¹² מתוספות ברכות כ עמוד ב, ע"ש; ולא ברירא דבר זה, ויש עוד ראשונים שסוברים שהוא דרבנן, עין בחיפשי רבנו אהרן הלוי הנדפס ממדש על הרי"ף דברכות שכתב דברית ותורה בכרפת הארץ ומלכות בית דוד כבונה ירושלים הם דרבנן, וכן פתב בשיטה מקובצת שם, גם מלשון הבית-יוסף מוכח דהוא סבירא לה דהזכרה הוא מדרבנן [ועין בפרי-מקדים], ואם-כן כשנסתפק לו אין צריך לתור, ודע עוד, דלדין שנסח ברכת-המזון שאגודה כפי הכל אין שכיח דבר זה כלל, דאם ספק לו אם אמר תלין בודאי דאמר, דסרכה נקיש ואתי, וכדאייתא לעיל בסימן טו סעיף ד:

שער הציון

(ט) נראה לי דהניו נוקא בשנובר אחר שהתחיל רחם נא, דלא עדיף מהזכרת 'עלה ובווא' בכרכת רצה' כששכח דיכול לומר קום שהתחיל תבת מודים¹⁰, והכי נמי יזכיר ברית ותורה קדם רחם נא. אכן באמת זה היינו ד'עלה ובווא' גופא גם-כן לא ברירא, כמו שכתבנו לעיל בסימן קיד בבאור הלכה, עין שם, וצריך עיין: (ב) דבריי-משה בשעם הראשון וכו', וכן כתב הגר"ז:

מילואים הלכות ברכת המזון סימן קפג המשך מעמוד קודם

הוסיף, שמימי כשיש אפשרות עדיף לכתחילה להביט בכוס, כמבואר בגמ'.
והמברך בשבת על כוס של ברכת המזון ואין לו אור, הסתפק בשעה צ' לקמן (סי' רעו ס"ק כח) אם מותר לו לומר לנכרי להדליק את האור כדי שיוכל להסתכל בכוס, לדעה הסוברת שמותר לומר לנכרי לעשות מלאכה האסורה מהתורה לצורך מצוה, וכתב שלפי דעת הרמ"א שם שסובר שיש להחמיר באמירה לנכרי [במלאכה גמורה] אפילו לצורך מצוה במקום שאין צורך גדול, בודאי שיש להחמיר בזה.

וכן לענין עצימת עיניים בשעת ברכת המזון כדי לכוון בברכתו, צידד המזור וקציעה (כאן) שמי שמברך על הכוס, צריך להביט בכוס ואין לו לעצום את עיניו [ושלא כמו לגבי תפילת שמו"ע, לעיל סי' צה ס"ק ה].
וכן התבאר בכף החיים (סי' ל) שמי שאינו מברך על הכוס יעצום את עיניו.

ואולם מי שאינו יודע את נוסח הברכה בע"פ וצריך לאומרה מתוך סידור, דעת הגר"ג קרליץ (חוט שני ח"ד פפ"ה ס"ק ה) לענין קידוש, שאינו צריך להביט בכוס, משום שאין בכך הסחת הדעת מהקידוש.

הלכות ברכת המזון סימן קפד המשך מעמוד 178

פרס, שכיון שאדם שבע אפילו כשאוכל מעט מעט, מיקרי יושבעת'.
ובשעה צ' שם (סי' ז) דן שאפשר שאף לענין חיוב ברכת המזון דאורייתא צריך שיהיה בגדר אכילה, שהרי מלבד 'ושבעת' צריך שיהיה גם 'ואכלת', ובלא שתהיה אכילת כוית תוך כדי שיעור אכילת פרס, לא תיחשב כאכילה. וסיים שאולם אם אכל כוית אחד בכדי אכילת פרס, בודאי חייב לברך מהתורה ממה נפשך.
וקטן שאכל כוית ביותר מכדי אכילת פרס, צידד הגר"ש וואנר (קובץ מבית לוי ח"ה עמ' קא) שיכול לברך [ולענין קטן שאכל פחות מכוית, ראה מה שכתבנו לקמן סי' קפו ס"ק ז].
ומי שצמא לשתות בשעת הסעודה, כתב הרמ"א לקמן (סי' קצו ס"ד) בשם יש אומרים שאינו חייב בברכת המזון מן התורה אם אינו שותה, וכתב החזו"א (או"ח סי' כח ס"ק ב), שלפי זה מי שהיה צמא קודם ברכת המזון ולאחר ברכת המזון שותה [אפילו לאחר זמן אם עיכבו דבר מלשתות לאלתר], יתחייב לברך אחר כך מן התורה, כי קודם לכן לא היה מחוייב בברכת המזון אלא מדרבנן, והוסיף השו"ע הלכות (כאן ס"ב), שלפיכך יש להיזהר שלא לבוא לידי כך. וראה מה שכתבנו להלן בביה"ל ד"ה בכוית.

לספק ברכות, ויאכל כחצי ביצה או פחות הרבה משליש ביצה [ולענין פת, נכון לכתחילה שיאכל כביצה, משום הברכה שצריך בתחילה על נטילת הידיים]. ולענין השיעור בזמניו, ראה מה שכתבנו שם, וכן בסי' רי ס"ק ב.
לענין פת סופגנים שנתפחה עד שאין האוירים שבה מורגשים, כתב לקמן (סי' רי ס"ק א) שהאוכל כוית ממנה כמות שהיא, אינו מברך, שהרי לפי האמת לא אכל כוית, אמנם בשעה צ' לקמן (סי' תפו ס"ק ז) כתב, שפת ספוגית שהיא רכה ועשויה כספוג, משערים אותה כמות שהיא, וראה מה שכתבנו על המשגיב שם (סי' רי ס"ק א וסי' תפו ס"ק ג).
ולענין כוית שנצטמק ונתמעט משיעורו, כתב לקמן (סי' רי שם) שאין מברכים עליו אלא אם כן חזר לשיעורו.
18) ובגדוד צירוף האכילה לענין חיוב ברכה אחרונה, כתב לקמן (סי' רי ס"ק א) שצריך לאכול כוית בכדי אכילת פרס, שאם לא כן אין תחילת האכילה מצטרפת לסופה. והוסיף [בשם הפמ"ג], שכל זה הוא רק לענין שיעור כוית, אבל לענין חיוב ברכת המזון מדאורייתא ששיעורו הוא בכדי שביעה, אין צריך לאכול הכל תוך כדי אכילת

הלכות ברכת המזון סימן קפה קפו המשך מעמוד 180

[שעה צ' ס"ק א]
דאי אכלו פחות מכדי שביעה בודאי יכולה האשה להוציא³.
3) ואפילו אשה שלא אכלה כדי שיעור שביעה, אלא שיעור כוית בלבד, כתב בספר בית בחך (על החיי אדם, כרך ג עמ' קח) שיכולה להוציא את האיש שאכל פחות מכדי שביעה, וכן דעת הגר"ח קניבסקי (ביחור הלכה מהדו"ת כאן). וראה שם מה שכתב לבאר בטעם הדבר שאין דין אשה כדון קטן שאכל פחות מכדי שביעה, שלגבי כתב המשגיב להלן (סי' ז) להחמיר בדבר.

[ביה"ל ד"ה ומוציאות]

היגו כגון שאמרו בריית ותנה⁴.

4) החזו"א (א"ח סי' כח ס"ק ז) הקשה, שכיון שאינן חייבות בברית ותורה איך יוכלו להוציא את האנשים שחייבים, וצידד לבאר, שכיון שמן הדין גם מי שלא אכל יכול להוציא את חבירו, מצד דין 'עריבות', ורק שצריך שהוא יהיה בר חיובא במצוה זו, לפיכך אם נשים חייבות בברכת המזון מהתורה יכולות הן לברך וגם לומר ברית ותורה עבור האנשים, וכל שכן לדעת הסוברים שברית ותורה אין מעבדין אלא מדרבנן [ראה בביה"ל לקמן סי' קפו ס"ג ד"ה מחזירין].

1) וגר, כתב השו"ע הרב (ס"א) שהוא חייב בברכת המזון מדאורייתא, משום שנכנס לדת ישראל ונלוה עליהם ונטפל אליהם ונחשב כאחד מהם לכל המצוות הנהוגות בהם, וכיון שלישראל ניתנה הארץ למורשה, נתחייב גם הוא במצוה זו כאילו ניתנה הארץ גם לו, מה שאין כן בנשים שנחשבות כעם בפני עצמו. והגר"ח שיינברג (חידושי בתרא) ביאר, שגר חייב בברכת המזון מדאורייתא, משום שאף הוא ממנצאיו של אברהם אבינו שהיה לו חלק בארץ [וראה במשגיב לעיל (סי' ג ס"ק ג) שהביא כעין זה לענין אם גר יכול להיות שליח ציבור].

[משגיב ס"ק ג]

נקטין דאין מוציא את האחרים שאכלו כדי שביעה².

2) ומבואר, שאף שיש ספק אם מחויבות הן מן התורה, מימי אינן יכולות להוציא את האנשים המחויבים מן התורה בתורת ודאי. ואף שכתב לעיל (סי' קפד ס"ק יד) שמי שמברך ברכת המזון שנית מטעם ספק, מוציא אחרים שאכלו כדי שביעה המחויבים בברכת המזון בתורת ודאי, ביאר הגר"ח שיינברג (חידושי בתרא) ששם יש חיוב ודאי והספק הוא אם נפטר, מה שאין כן כאן שעצם החיוב הוא בספק.

